
Predgovor o raziskovalnem programu *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*

Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani (INZ) v okviru svojega raziskovalnega in širšega družbenega poslanstva med drugim od leta 2004 izvaja tudi raziskovalni program (RP) *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Programska skupina inštitutskih raziskovalk in raziskovalcev, ki izvaja omenjeni program, je v prvem obdobju njegovega financiranja (2004–2008) opravila celostno razčlenitev temeljnih idejnih, političnih in kulturnih procesov ter vojaškega dogajanja na slovenskih tleh v 20. stoletju, ki je v tem času zadevala vprašanje večstranskega ali le enostranskega mišljenjskega, vrednostno-civilizacijskega, družbenopolitičnega in kulturnega življenja ter bivanjsko kakovost uresničevanja posameznika in naroda v njem. Izvajalci so se osredotočili na ključna razvojna obdobja in prelome, v katerih je bilo vprašanje ideološkega in političnega uveljavljanja posameznih svetovnonazorskih, političnih in kulturnih izbir ter njihovega izražanja v 20. stoletju na Slovenskem najbolj izpostavljeno: čas prve jugoslovanske države (1918–1941), druge svetovne vojne na Slovenskem (1941–1945), druge jugoslovanske skupnosti (1945–1991) in slovenski prehod v družbo svobodne idejne ter politične izbire, utemeljen v procesu demokratizacije konec osemdesetih let in v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja ter zaokrožen z oblikovanjem pluralno uresničene samostojne slovenske nacionalne države Republike Slovenije leta 1991. Skupna raziskovalna spoznanja programske skupine, dobljena v prvem obdobju financiranja RP, so se iztekla v sklepno ugotovitev, da je bila vzpostavitev Republike Slovenije zgodovinsko najbolj preizkušen odgovor na temeljni antagonizem slovenskega idejnopolitičnega življenja v 20. stoletju, ki so ga opredelili prizadevanje za pluralno svobodno demokratično družbo na eni strani in poskusi ter obdobja idejnopolitičnega obvladovanja velike večine prebivalstva na drugi strani.¹

---

¹ http://www.dlib.si/Poročila/Zaključna_poročila_ARRS/Raziskovalni_programi/Idejnopolitični_in_kulturni_pluralizem_in_monizem_na_Slovenskem_v_20._stoletju/Zaključno_poročilo_o_rezultatih_raziskovalnega_programa_v_obdobju_2004–2008 (dalje Zaključno poročilo o rezultatih RP Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju 2004–2008), str. 1–4.

Ob oblikovanju vsebinskih težišč nadaljnega izvajanja RP Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki je bil leta 2005 uvrščen med najboljše raziskovalne programe v Republiki Sloveniji,² in sočasnem oblikovanju poročila o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na programu v obdobju 2004–2008³ je programska skupina ugotovila, da se kompleksnost do tedaj obravnavanih vprašanj problemsko nadaljuje v novo raziskovalno razsežnost: obravnavo vprašanja demokracije in demokratičnih vrednot v novejši slovenski zgodovinski izkušnji. Presoja civilizacijskega pomena večstranske ali enostranske idejno-spoznavne, kulturnosocialne in družbenopolitične razsežnosti posameznikove in narodove identitete, svobode ter razvojne perspektive namreč odpira vprašanja, ki z vidika obravnave svobodnega in enakopravnega urejanja družbenih in političnih zadev terjajo nadaljnje odgovore. Omogoča jih zgodovinska ocena, koliko so temeljna načela demokracije veljala (in veljajo) v vrednostnem sistemu slovenskega človeka in družbe in koliko ter na kakšen način so jih na Slovenskem uresničevali. Omenjeno problematiko v zgodovinsko zaokroženi razvojni stopnji opredeljujeta »ločitev duhov« in z njo povezan nastanek modernih političnih strank ter vzpostavitev pluralnega političnega prostora na Slovenskem konec osemdesetih let oziroma v devetdesetih letih 19. stoletja in vstop Republike Slovenije v Evropsko unijo leta 2004, ki je njene državljanke in državljanke vpel v demokratičen mednacionalno in meddržavno dogovorjen družbeni, kulturni, socialnogospodarski in politični prostor. Programska skupina je soglašala, da tako opredeljen vsebinski in časovni okvir novih raziskovalnih vsebin zagotavlja ustrezno in kakovostno nadaljevanje programa. Na tej podlagi je spomladi 2008 pripravila predlog izvajanja RP Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju za naslednje obdobje financiranja in ga 5. maja 2008 predložila ARRS.⁴ Na podlagi predstavitve njegove vsebine/opisa na ocenjevalnem panelu, ki je potekal 19. junija 2008 v Ljubljani, ter pozitivnega predloga Znanstvenega sveta ARRS je bil RP Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju s sklepom Upravnega odbora ARRS 22. oktobra 2008 odobren in izbran za financiranje v petletnem obdobju (od 1. januarja 2009 do 31. decembra 2013).⁵

² Najboljši raziskovalni programi v letu 2005. Ljubljana: Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, 2006, str. 38–39; <http://www.arrs.gov.si/sl/progproj/rprog/najboljsi.asp>.

³ O kvalitativnem in kvantitativnem vidiku uresnitve zastavljenih raziskovalnih ciljev v omejenem obdobju glej Zaključno poročilo o rezultatih RP Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju 2004–2008, str. 4–5.

⁴ Dokumentacija INZ, fasc. Prijave na razpise ARRS (2008). Predlog programa za obdobje 2009–2014 in Poročilo o rezultatih raziskovalnega programa v obdobju 2004–2008 (Usposobljenost) / RP P6-0281 Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju (dalje Predlog programa za obdobje 2009–2014), Priloga 1, str. 1.

⁵ Dokumentacija INZ, fasc. ARRS (2008). Dopis ARRS št. 430-16/2008-2339 z dne 19. 11. 2008.

Vsebinska težišča, na katera se je programska skupina osredotočila po sprejemu predloga nadaljnega izvajanja RP, njene članice in člani obravnavajo enako za celotno časovno obdobje, čeprav so bila v posameznih obdobjih določena izhodiščna vprašanja pomembnejša. Temeljne problemske vsebine, ki jih obravnavajo v sedanjem obdobju financiranja, so: 1. razumevanje in uresničevanje demokracije na političnosistemskem področju, v katero sodijo problematika oblike vladavine, oblike državne ureditve, vprašanja parlamentarne demokracije in delovanja parlamenta, volilnega sistema, strank, znotrajstrankarske demokracije, razmerja demokracija-monarhija-republika in problem delitve oblasti; 2. vprašanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin, ob katerem je problematiziran odnos posameznik/skupnost – obenem z obravnavo odnosa do enakopravnosti (spolov, slojev); 3. razumevanje vprašanja naroda in narodne samoodločbe ter razčlenitev odnosa med svobodo posameznika in naroda; 4. vprašanje idejnega, kulturnega, političnega, konfesionalnega, socialnega in nacionalnega sobivanja (sožitja, kohabitacije) na Slovenskem; ta vsebinski okvir zajema tudi odnos države do Cerkve in Cerkve do države, nanj pa se navezuje tudi vprašanje položaja Cerkve v družbi in njenih pogledov na posameznika, družbo, svobodo, avtoriteto ter različne poglede tako na Cerkev kot na sekularizacijske procese; 5. vprašanje demokracije z vidika instituta lastnine, soočenja s korporativističnimi družbenimi modeli in totalitarističnimi sistemi moderne (komunizem, fašizem, nacizem), odnosom do revolucije ter vojne in vojske. Izvajalci programa bodo skladno s potekom in rezultati raziskave posamezne raziskovalne vsebine tudi sproti prilagajali, širili, ožili in po potrebi odpirali nove.⁶

Glede na opozorilo ARRS, da mora biti predlog izvajanja raziskovalnega programa pripravljen tako, »da omogoča celovito ocenjevanje že po nadaljnjih treh letih izvajanja in naprej po letih za obdobje od treh let dalje do šest ali manj let«,⁷ se je programska skupina na svojem sestanku, 17. decembra 2008, odločila, da bo RP izvajala v dveh vsebinskih in časovnih stopnjah. Za prvo, ki se izteče leta 2011, se je po njeni presoji kot najbolj zaokrožen problemski kompleks, ki omogoča celovito stopenjsko ocenjevanje izvajanja RP, pokazala obravnavo vprašanja idejnega, kulturnega, političnega, konfesionalnega, socialnega in nacionalnega sobivanja (sožitja, kohabitacije) na Slovenskem v obdobju od devetdesetih let 19. stoletja do leta 2004. Programska skupina se je odločila, da bo rezultate omenjene obravnave v letu 2011 predstavila v inštitutski znanstveni reviji *Prispevki za novejšo zgodovino* (PNZ) in tako omogočila stopenjsko ocenjevanje izvajanja RP. V njegovi drugi stopnji bo nato obravnavala preostala vsebinska težišča, kot jih je opredelila v predlogu izvajanja RP v naslednjem obdobju financiranja in so predstavljena zgoraj. Ob tem bo tudi poglobila, razširila in nadgradila raziskovalna spoznanja, dosežena v njegovem dotedanjem izvajanju.⁸

⁶ Predlog programa za obdobje 2009–2014, Priloga 1, str. 2.

⁷ Predlog programa za obdobje 2009–2014, str. 1, op. 1.

⁸ Dokumentacija INZ, fasc. Program P6-280 / P6-281. Zapisnik 7. sestanka članov Programske skupine Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki je bil dne 17. 12. 2008 ob 10.00 uri v sejni sobi INZ.

Po prvem letu izvajanja RP v sedanjem obdobju financiranja je programska skupina na podlagi opravljenega začetnega raziskovalnega dela opredelila posamezne problemske sklope, ki so se izrisali v pogledu na večplastno vprašanje sobivanja skozi zgodovinsko izkušnjo slovenskega človeka od konca 19. do začetka 21. stoletja. Kot njegove ključne prvine je poudarila vlogo družbenega in državnega konteksta v razumevanju političnega in nacionalnega sobivanja na Slovenskem v avstrijski dobi, vprašanje idejnega, političnega in socialnega sobivanja v pogledih in ravnanju katoliškega, liberalnega in marksističnega tabora od nastanka modernih slovenskih političnih strank do začetka druge svetovne vojne na Slovenskem, idejno-nazorsko soočenje liberalnega in katoliškega tabora pred prvo svetovno vojno in po njej ob vprašanju ustanovitve univerze kot najvišje nacionalne znanstvene in kulturne ustanove, odnos fašistične uprave do primorskih Slovencev med svetovnjima vojnoma, medsebojno razumevanje in delovanje slovenskih političnih sil v pogojih soočenja z okupatorjem med drugo svetovno vojno, vprašanje demokracije in demokratičnosti v Osvobodilni fronti slovenskega naroda, delovanje varnostno-obveščevalnih organov partizanskega gibanja v okviru prizadevanj Komunistične partije Slovenije, da z razvojem pravosodja že med vojno svoje revolucionarno delovanje postavi na temelje zakonitosti, delovanje represivnega aparata (varnostne službe) v nadziranju in usmerjanju dinamike kolektivne mentalitete na Slovenskem po vojni, vlogo Osvobodilne fronte Slovenije pri vzpostavitvi le ene dopustne družbene in politične izbire po vojni, vprašanje sobivanja posameznika z družbo in državo v okviru političnega sistema socialističnega samoupravljanja, vprašanje disidentstva na Slovenskem ter njegovo primerjavo z disidentstvom v Jugoslaviji in vzhodnoevropskih državah, razumevanje narodnega sobivanja na primeru Kosova in albanske manjšine, odnos med partijsko oblastjo in opozicijskimi političnimi organizacijami v letih 1987–1990 ter vprašanje vrednostnih sistemov pri Slovencih v času politične, gospodarske in družbene tranzicije po letu 1990.⁹ V usmerjanju na omenjene sklope in pri njihovi obravnavi je raziskovalno delo programske skupine temeljilo v razčlenitvi gradiva v arhivskih, dokumentacijskih in študijskih ustanovah doma in v tujini (Arhivu Jugoslavije v Beogradu, Arhivu Karl Francove Univerze v Gradcu, Arhivu Okrožnega sodišča v Ljubljani, Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, Arhivu Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, Arhivu Univerze v Ljubljani, Arhivu Vlade Republike Slovenije, Arhivu zunanjega ministrstva Češkoslovaške republike v Pragi, Diplomatskem arhivu Ministrstva za zunanje zadeve Srbije, Osrednjem državnem arhivu v Rimu, Zgodovinsko-diplomatskem arhivu italijanskega zunanjega ministrstva v Rimu, Dokumentaciji Dela, Dokumentaciji TVS, Dokumentacijsko-knjižničnem oddelku Državnega zbora RS, Knjižnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, Nacionalni knjižnici na Dunaju, Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, vključno z

⁹ Prim. prav tam, Zapisnik 8. sestanka članov Programske skupine Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki je bil dne 25. 2. 2010 ob 10.00 uri v sejni sobi INZ.

digitaliziranim gradivom, dosegljivim na spletni strani www.dlib.si, Osrednjem državnem arhivu v Rimu, Pokrajinskem arhivu Koper, Pokrajinskem arhivu Maribor, Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, Univerzitetni knjižnici na Dunaju, Zgodovinskem arhivu Celje), razčlenitvi objavljenega arhivskega gradiva (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, Sejni zapisniki Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1919–1921) in razčlenitvi dosegljivega gradiva v privatnih zbirkah vodilnih političnih osebnosti iz obdobja demokratizacije in osamosvojitve konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja na Slovenskem. Programska skupina se je obenem naslonila tudi vso upoštevanja vredno domačo in tujo strokovno literaturo.¹⁰

Omenjene problemske sklope, ki so razčlenjeni v pričujoči številki PNZ, je obdelalo osemnajst avtorjev, ki so sodelovali v izvajanju RP med leti 2009–2011.¹¹ Žal med njimi ni vodilnega poznavalca kulturne politike oziroma vprašanja boja za odločujoč vpliv pri opredeljevanju ideološkega značaja slovenske narodnopolitične biti na področju kulture v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja na Slovenskem, pokojnega člana programske skupine znanstvenega svetnika dr. Ervina Dolenca, ki je spomladi 2008 še tvorno sodeloval pri oblikovanju predloga izvajanja RP v naslednjem obdobju financiranja. Avtorji so svoje prispevke pripravili na podlagi raziskav, ki jih opravljajo v okviru RP, in jih skladno z njimi tudi naslovili. Vsebinska celota njihovih prispevkov pokaže, da je (bilo) vprašanje idejnega, političnega, kulturnega, socialnega in narodnega sobivanja eden od najtrših problemov v življenju slovenske družbe in naroda v novejši zgodovini. Pri tem je pomembna ugotovitev, da to ni (bila) le posebna slovenska značilnost, marveč velja tudi za zunajslovenski zgodovinski in politični okvir. Problem sobivanja (sožitja, kohabitacije) v vsej svoji razsežnosti tako predstavlja vprašanje, ki bo še dolgo zaposlovalo sedanjega človeka in njegov zgodovinski spomin.

Na podlagi povedanega programska skupina predaja rezultate svojega dosejanega dela na RP Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju v tekočem obdobju financiranja javnosti v želji, da bi prispevali k bolj uravnoteženemu in ideološko neobremenjenemu razumevanju demokratičnih in nedemokratičnih tradicij slovenskega prostora ter na ta način odprli novo perspektivo pojmovanja demokratičnega življenja danes. Zagotovo se namreč vsi strinjamo z vizijo dinamične in odprte slovenske družbe, ki bo z jasno

¹⁰ Dokumentacija INZ, fasc. Program P6-280 / P6-281. ARRS-RPROG-LP-2009/145, Letno poročilo o rezultatih raziskovalnega programa v letu 2009, str. 4–5, ARRS-RPROG-LP-2010/8/8, Letno poročilo o rezultatih raziskovalnega programa v letu 2010, str. 5.

¹¹ Za vse članke, ki so objavljeni v tej številki PNZ, v predpisani obliki navajamo tudi obvezno pojasnilo o načinu in gmotni podlagi njihove priprave. Pojasnilo se glasi: »Članek je nastal v okviru izvajanja raziskovalnega programa št. P6-0281 Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. / The authors acknowledge the financial support from the state budget by the Slovenian Research Agency (Programme No. P6-0281 *Conceptually-Political and Cultural Pluralism and Monism in 20th Century Slovenia*).«

predstavo o svojih političnih delitvah in preizkušnjah demokracije v 20. stoletju sposobna sprejemati nove razvojne izzive današnjega in prihodnjega časa.

*Dr. Jurij Perovšek,
vodja raziskovalnega programa*

V Ljubljani, 1. junija 2011